

Rozum i Rewolucja – Hegel a powstanie teorii społecznej – Herbert Marcuse

Wstęp

Sytuacja społeczno-historyczna

- Niemiecka filozofia idealistyczna teorią rewolucji francuskiej – w znacznym stopniu odpowiedź na wezwanie Francji, by zreorganizować państwo w oparciu o racjonalne zasady. Ideały rewolucyjne w jądrze systemów idealistycznych, w znacznej mierze określają ich strukturę pojęciową
- Rewolucja francuska już zaczęła utrzymywać urzeczywistnioną wolność, idealizm niemiecki dopiero zajmował się ideą wolności. Historyczne usiłowania wprowadzenia racjonalnej formy społeczeństwa przeniesione na płaszczyznę filozoficzną i przekształciły się w wysiłki zmierzające do wypracowania koncepcji wolności
- Hegłowskiej idei rozumu właściwa dążność do materialnego urzeczywistnienia się w świecie, w którym panowałyby wolność i rozumny porządek
- Powiązanie koncepcji Hegla z rewolucją francuską; rewolucja żądała, by uznano za obowiązujące tylko to, co jest zgodne z prawami rozumu
- Człowiek nie jest niewolniczo zależny od faktów i istniejącego stanu rzeczy – jest zdolny do podporządkowania ich kryterium rozumu, *nierozumną* część rzeczywistości należy zmienić
- Rewolucja miała proklamować absolutną władzę rozumu nad rzeczywistością
- Myśl ludzka nie może rządzić rzeczywistością, zanim człowiek nie ustali pojęć i zasad wyznaczających kryteria i normy mające walor powszechny – Hegel wierzy, że takie obiektywne pojęcia i zasady istnieją. Ich całokształt nazywa rozumem.
- Rozum autonomicznym prawodawcą, nie może przyjmować norm od innej instancji
- Rozum nie może rządzić rzeczywistością, jeśli sama rzeczywistość nie stała się racjonalna – taka może być tylko, jeśli podmiot zacznie należeć do treści przyrody i historii
- Koncepcja **substancji pojmowanej jako podmiot** – rzeczywistość jako proces, w którym cały byt jest jednością przeciwnych sił. Podmiot oznacza nie tylko epistemologiczne *ego* czy świadomość, ale i modus istnienia – **istnienia jedności rozwijającej się samoistnie w procesie negacji**. Wszystko, co istnieje, jest *prawdziwe* tylko w tej mierze, w jakiej jako podmiot oddziałuje na wszystkie sprzeczne ze sobą stosunki, które składają się na jego istnienie. Nieodzowne jest rozpatrzenie tego rodzaju *podmiotu*, który podlega postępowej ewolucji dzięki rozwijaniu się wewnętrznych, tkwiących w nim sprzeczności. Np. istnieć jako kamień to tyle, co nieustannie przeciwstawiać się wszystkiemu, co na kamień działa, podlegać nieustannemu procesowi stawania się i pozostawania kamieniem. Nie rozwija jednak on się samoistnie. Roślina już tak – jest bliższa stania się rzeczywistym *podmiotem*, jednak nie *pojmuje* ona tego procesu rozwoju. Nie może więc siłą rozumu przekształcić tkwiących w niej możliwości potencjalnych w rzeczywistość. Takie *uświadamianie* sobie jest procesem, któremu podlega prawdziwy

podmiot i który może zachodzić dopiero, kiedy istnieje człowiek. Samo jego istnienie jest procesem urzeczywistniania tkwiących w nim możliwości i kształtowania rzeczywistości zgodnie z pojęciami rozumu

- Najbardziej podstawową kategorią rozumu jest **wolność**
- Rozum z góry zakłada wolność (zdolny do tego taki podmiot, który panuje nad swoim rozwojem i który uświadamia sobie swoje możliwości i możliwości tkwiące w rzeczach); wolność zakłada rozum, gdyż tylko wiedza uświadomiona umożliwia podmiotowi zdobycie i sprawowanie tej władzy
- Kamień i roślina nie mają wiedzy uświadomionej – nie są prawdziwymi podmiotami. Człowiek wie kim jest i tylko dlatego istnieje rzeczywiście; rozum i wolność są niczym bez tej wiedzy
- Rozum jest obiektywną siłą i obiektywną rzeczywistością tylko dzięki temu, że wszystkie postaci bytu są w mniejszym lub większym stopniu modusami podmiotowości, formami urzeczywistniania się świadomości (przedmiot sam w sobie jest jednak rodzajem podmiotu)
- Rozum podstawową siłą działającą w historii – jego urzeczywistnianiem się są dzieje ludzkości
- Rozum jako dzieje – **Duch** (*Geist*) – świat historii rozpatrywany w związku z racjonalnym rozwojem ludzkości; historia nie jako łańcuch zdarzeń, a jako ciągła walka o dostosowanie tego, co istnieje, do rosnących możliwości człowieka
- Historia, etapy rozwoju, lecz jeden rozum; jedna prawda: urzeczywistniona wolność
- Bezpośrednia jedność rozumu i rzeczywistości nie powstaje od razu – jest wynikiem długiego procesu – dążenie do powstania najwyższej formy istnienia, wolnego i rozumnego podmiotu; to, co rzeczywiste, nie będzie oddzielone od tego, co potencjalne; dopóki rzeczywistość nie będzie zgodna z rozumem, nie będzie rzeczywistością w najgłębszym tego słowa znaczeniu
- To, co rzeczywiście istnieje – *zjawisko*
- *Rzeczywistość* – to, co istnieje w postaci zgodnej z kryteriami rozumu
- Koncepcja rozumu ma charakter krytyczny – hegemonia każdej dominującej formy istnienia podlega negacji, przeciwieństwa tę formę rozsadzają i zmuszają do przejścia w inne formy – *duch sprzeczności* siłą napędową w dialektycznej metodzie
- Rozum i wolność zasadami – wczesny Hegel nie stwierdza rozbieżności między filozoficznym i społecznym znaczeniem
- O doniosłym znaczeniu współczesnych Hegłowi czasów ma świadczyć fakt, iż zniknął nimb (światlisty otok wokół głów postaci boskich czy świętych na obrazach), jakim otaczano głównych ciemieżców i bogów tej ziemi.
- Wczesny Hegel stwierdza, że nie ma idei państwa, ponieważ ideą można nazwać coś, czemu przysługuje wolność, natomiast państwo to w pewnej mierze mechanizm, trybikami są ludzie. Ten pogląd wyrobił sobie w Rzeszy niemieckiej, która była słabym, zacofanym państwem nieposiadającej silnej klasy średniej, która mogłaby stać się zarzewiem rewolucji. Protestantyzm dodatkowo głosił, że wolność jest wartością wewnętrzną – rzeczywistość społeczna przestała mieć znaczenie przy dyskusowaniu *prawdziwej natury*

człowieka. Człowiek nauczył się żądać od samego siebie realizacji swoich możliwości i «szukać w sobie samym», a nie w świecie zewnętrznym możliwości osiągnięcia celów swojego życia. Ostoją piękna, moralności i wolności stała się dusza jednostki. Tendencja do godzenia się z rzeczywistością społeczną. Kiedy dojdzie się do wniosku, że idei racjonalnej politycznej i społecznej reorganizacji świata nie da się urzeczywistnić, to uznaje się tę ideę jedynie za wartość duchową – to jest tendencja często dająca się stwierdzić w idealizmie niemieckim. *Prawdziwą rzeczywistością* stały się nauka, sztuka, religia, filozofia. Stąd myśl, że wolność myśli jest ważniejsza, niż wolność działania, moralność jest ważniejsza, niż wprowadzanie w życie zasad sprawiedliwości.

- *System Hegla to ostatni wielki system, który jest wyrazem tej idealistycznej kultury, to ostatnia wielka próba mająca na celu uczynić dziedzinę myśli schroniskiem rozumu i wolności. Właściwy Heglowi zmysł krytyczny był jednakże dość silny, aby skłonić go do zerwania z tradycją idealizmu – do zajęcia się historią.*
- System Hegla jest więc z konieczności powiązany z określoną filozofią polityczną oraz z określonym porządkiem społecznym i politycznym.
- Z drugiej strony podstawowe idee Hegla to nic innego, jak apogeum całej tradycyjnej myśli zachodniej.

Sytuacja w filozofii

- Idealizm niemiecki obronił filozofię przed atakiem empiryzmu angielskiego.
- Filozofia jako roszcząca sobie prawo do kierowania wysiłkami człowieka przez wypracowanie najbardziej ogólnych pojęć umożliwiających zrozumienie świata.
- Kartezjusz – od niego nowa postać praktycznego aspektu filozofii, dzięki której człowiek będzie mógł stać się panem i posiadaczem natury.
- Coraz większy nacisk na wykrywanie przez naukę ogólnych praw, władza nad przyrodą i społeczeństwem zakłada znajomość prawdy – jest ona powszechna i ogólna, w przeciwieństwie do obrazów rzeczy i ich form, które postrzegają jednostki
- Hipostazowanie (przypisywanie bytu rzeczywistego pojęciom abstrakcyjnym) pojęć ogólnych (już w starożytności) było reakcją filozofów na fakt, że w społeczeństwie odgrywał decydującą rolę interes jednostek, a interes ogólny był uznawany za coś wtórnego.
- Nowożytność – wolne i równe jednostki działając współzawodniczą, doprowadza to do współzależności, braku racjonalnie zorganizowanej społeczności, powtarzających się kryzysów. To przyczyną poszukiwania przez filozofów **jedności i ogólności**; dochodzą oni do wniosku, że reprezentuje je **rozum**.
- Dwa pytania:
 - Czy przez badanie struktury rozumowania jednostki (tego, co subiektywne) można wyprowadzić ogólne prawa i reguły, które mogą stanowić powszechne kryteria rozumności?
 - Czy można stworzyć racjonalny ogólny porządek, jeśli za jego podstawę uzna się autonomię jednostki?

- Odpowiadając na te pytania pozytywnie idealizm niemiecki zmierzał do ustalenia scalającej zasady, dzięki której można by było uznawać podstawowe ideały społeczeństwa indywidualistycznego i która nie zostałaby zdezwuowana (poddana w wątpliwość) przez antagonizmy nurtujące te społeczeństwo.
- Empirycy angielscy: żadne poszczególne pojęcie czy prawo rozumu nie może być uznane za uniwersalne, jedność rozumu jest tylko jednością nawyku
- Ten atak empirystów groźny (wg. idealistów), ponieważ może uniemożliwić uczynienie głównych form życia zgodnych z określonym porządkiem
- Ten problem odnosi się również do historycznego powołania człowieka:
 - idealisci: konkretne, historyczne formy tego problemu – wszyscy uważali, iż rozum teoretyczny jest związany z rozumem praktycznym: u Hegla jest to przejście od idei rozumu do określenia państwa jako czegoś, co jednoczy interes społeczny z indywidualnym i w związku z tym stanowi urzeczywistnienie rozumu.
- Prawo rozumu do kształtowania rzeczywistości zależy od zdolności człowieka do poznawania prawd o walorze ogólnym – ogólność i konieczność
- Empirycy: atak na pojęcia ogólne:
 - Locke: idee ogólne to wynalazki i twory umysłu, które skonstruował on dla własnego użytku i przynależą tylko znakom
 - Hume: idee ogólne są wyprowadzone drogą abstrakcji ze szczegółowych i *reprezentują* one tylko to, co szczególne, nie można z nich wysnuć reguł ogólnych; przewodnikiem w życiu nie jest rozum, tylko nawyk
- Jeśli doświadczenie i nawyk mają być jedynym źródłem wiedzy i przekonań człowieka, to jak mógł on działać w sposób niezgodny z nawykiem i jak mógł działać zgodnie z ideami i zasadami, których jeszcze nie ustalił i nie akceptował? Prawda nie mogła przeciwstawić się istniejącemu porządkowi, rozum nie mógł przemawiać przeciwko niemu – rezultatem sceptycyzm i konformizm
- Idealisci uważali tę filozofię za wyraz abdykacji rozumu
- Uznanie, że jeśli nie uda im się dowieść, że pojęcia ogólne można stosować do doświadczenia mimo, że się z niego nie wywodzą, to rozum będzie musiał się podporządkować dyktatom nauki empirycznej. To równocześnie atak na warunki wolności ludzkiej, gdyż istotną ich częścią jest prawo rozumu do kierowania doświadczeniem
- Kant:
 - jedynie doświadczenie dostarcza *materiału* pojęciom rozumu, poznanie początek bierze z doświadczenia i na doświadczeniu się kończy
 - empirystom nie udało się wykazać, że doświadczenie dostarcza także środków i sposobów, za pomocą których materiał empiryczny zostaje uporządkowany
 - niezależność i wolność rozumu zostaną uratowane, jeśli można wykazać, że zasady, zgodnie z którymi porządkujemy ten materiał, nie wywodzą się z doświadczenia – wtedy samo doświadczenie

- stałoby się wytworem rozumu
- udowodnił, że umysłowi ludzkiemu właściwe są pewne uniwersalne *formy*, które organizują dane dostarczane przez zmysły
 - * formy zmysłowości (przestrzeń i czas)
 - * formy *rozsądku* (kategorie)
 - * formy te są uniwersalne, są warunkiem *a priori* każdego wrażenia i impresji
 - * te formy nie wywodzą się z doświadczenia
 - świat przedmiotów jako porządek powszechny i konieczny jest wytworem podmiotu i to **nie podmiotu jednostkowego**; akty oglądu i pojmowania, które go kształtują, są **wspólne wszystkim jednostkom i stanowią warunki doświadczenia** – te wspólną wszystkim strukturę umysłu nazywa **świadomością transcendentálną**: tworzą ją formy zmysłowości i rozsądku, które są **aktywnie funkcjonującymi** formami istniejącymi jedynie w aktach oglądu i pojmowania
 - transcendentálne formy oglądu (formy zmysłowości), syntetyzują różnorodne dane zmysłowe, łącząc je w pewien porządek przestrzenno-czasowy; dzięki kategoriom wyniki tej syntezy zostają przekształcone w powszechne i konieczne stosunki: stosunek przyczynowo-skutkowy, stosunek wzajemnego oddziaływania i tak dalej; tym, co jednoczy cały ten zespół, jest **transcendentálna apercepcja**, która odnosi całe doświadczenie do myślącego *ego* sprawiając, że doświadczenie istnieje ciągle jako *moje* doświadczenie – **transcendentálna apercepcja** *najwyższą* syntezą – polega na zdawaniu sobie sprawy z tego, że *ja myślę*, dzięki niej *ego* uświadamia sobie, że jest tym, co istnieje ciągle i aktywnie w potoku coraz to nowych doświadczeń; stanowi ona (apercepcja) ostateczną podstawę jedności podmiotu jak również powszechności i konieczności wszystkich stosunków obiektywnych
 - świadomość transcendentálna nie jest czymś niezależnym od materiały uzyskanego za pomocą zmysłów; mnogość impresji staje się spójnie zorganizowanym światem przedmiotów i stosunków tylko dzięki aktom świadomości transcendentálnej
 - nie możemy się dowiedzieć, w jaki sposób istnieją i czym są przypuszczalnie niezależne od apriorycznych form *rzeczy same w sobie*, które wywołują impresje
- Hegel:
 - uważał, że ten element sceptycyzmu (*rzeczy same w sobie*) sprawia, iż próba obrony rozumu przed atakami empirystów może się nie udać – dopóki rozum nie obejmuje rzeczy samych w sobie, dopóty jest tylko zasadą subiektywną, nie mającą władzy nad obiektywną strukturą rzeczywistości
 - w ten sposób świat rozpadł się na dwie oddzielne części: na to, co subiektywne i na to, co obiektywne; na rozsądek i świat zmysłowy, na myśl i byt
 - stosunek między podmiotem i przedmiotem, ich wzajemne przeciwieństwo oznacza istnienie konkretnej sprzeczności w tym, co istnieje – jej rozwiązanie – zjednoczenie przeciwieństw – jest w równym stopniu sprawą praktyki, jak teorii

- później pewna historyczna forma tego konfliktu określona jako *alienacja* – świat przedmiotów, będący pierwotnie wytworem pracy i wiedzy ludzkiej, staje się niezależny od człowieka, tak że zaczynają nim rządzić niekontrolowane siły i prawa, w których człowiek już nie rozpoznaje siebie; jednocześnie myśl oddala się od rzeczywistości a prawda staje się zachowanym w myśli bezsilnym ideałem nie mającym wpływu na świat rzeczywisty – zadaniem filozofii wskazanie zasady, która przywróci jedność i całościowość
- tą zasadą przywracającą jedność i całościowość **koncepcja rozumu** Hegla – to rozum jest prawdziwą formą rzeczywistości, w której wszystkie sprzeczności między podmiotem i przedmiotami są scalone, wskutek czego powstaje prawdziwa jedność i ogólność
- jego filozofia systemem, który przyporządkowuje wszystkie dziedziny bytu wszechobejmującej idei rozumu; duch sprawuje władzę tak nad światem nieorganicznym, jak i organicznym, przyrodą i społeczeństwem
- systematyczny charakter filozofii jest wynikiem sytuacji historycznej – historia na etapie, na którym możliwość urzeczywistnienia ludzkiej wolności wkrótce może stać się czymś realnym, wolność jednak zakłada urzeczywistnienie rozumu, człowiek będzie mógł być wolny i będzie mógł rozwinać wszystkie swoje możliwości tylko wtedy, gdy scalająca rozumna wola i wiedza uzyska władzę nad całym światem
- system Hegla antycypuje stan rzeczy, w którym ta możliwość już została zrealizowana
- optymizm ożywiający jego system stał się podstawą *panlogizmu* – każda forma bytu jest formą rozumu
- przejście od logiki do *filozofii przyrody* a z niej do *filozofii ducha* dokonuje się na podstawie założenia, że prawa natury wynikają z racjonalnej struktury bytu i w sposób ciągły prowadzą do praw ducha
- królestwo ducha osiąga w warunkach wolności to, co królestwo natury osiąga w warunkach ślepej konieczności – zrealizowanie możliwości tkwiących w rzeczywistości; ten stan jest **prawdą** – coś jest prawdziwe, jeśli realizuje wszystkie właściwe sobie obiektywne możliwości – to, co jest prawdziwe, jest tożsame ze swoim **pojęciem**
- Hegłowskie **pojęcie**:
 - * dwa znaczenia:
 - natura albo istota treści, a w związku z tym – prawdziwa myśl o niej
 - obecne urzeczywistnienie tej natury albo istoty – konkretne jej istnienie
 - * (wszystkie podstawowe koncepcje Hegla odznaczają się taką samą niejednoznacznością)
 - * pojęcia nigdy nie są czystymi pojęciami (jak w logice formalnej), tylko formami lub modusami bytu ujętymi przez myśl
 - * nie mamy tu mistycznej tożsamości myśli i rzeczywistości, lecz słuszna myśl reprezentuje rzeczywistość, gdyż ta osiągnęła w swoim rozwoju etap, na którym jest zgodna z prawdą
 - * zasady i formy myślowe wywodzą się z zasad i form istniejących w samej rzeczywistości; prawa

logiki odtwarzają prawa rządzące ruchem rzeczywistości

* jednoczenie się przeciwieństw wykryte we wszystkim, co istnieje

- jednoczenie się przeciwieństw – przykładem sąd: “człowiek jest niewolnikiem”; człowiek (podmiot) został niewolnikiem (orzecznik), ale mimo to, że jest niewolnikiem jest również człowiekiem, a więc kimś ze swej istoty wolnym, więc przeciwnym w stosunku do orzecznika; sąd nie łączy więc orzecznika z niezmiennym podmiotem, ale wyraża to, że zachodzi proces, podczas którego ten podmiot staje się czymś innym, niż sobą; podmiot to właśnie proces stawania się orzecznikiem i negowania go
- rzeczywistość jawi się jako dynamiczny proces, wszystkie niezmiennie formy okazują się być czystymi abstrakcjami
- w procesie myślenia, jeśli się myśli prawidłowo, stwierdza się, że jedna forma bytu przechodzi w drugą i że każda poszczególna forma może być określona tylko przez całokształt przeciwnych stosunków, w których ta forma istnieje
- Hegel nie uważa, że wszystko, co istnieje, istnieje zgodnie ze swoimi możliwościami, uważa natomiast, że duch osiągnął samowiedzę swej wolności i stał się zdolny do uczynienia przyrody i społeczeństwa dziedziną wolności – urzeczywistnienie rozumu nie jest faktem, lecz zadaniem
- wszystkie formy ulegają rozkładowi w wyniku działalności rozumu, który je zmienia i przewyżcza dopóki nie staną się adekwatnie dostosowane do odpowiednich pojęć
- ten ruch myśl odzwierciedla w procesie *zapośredniczenia* – jeśli zbadamy prawdziwą treść naszych percepcji i pojęć, to okaże się, że wyodrębnienie niezmiennych przedmiotów jest niemożliwe: są one rozdrobniona na mnogość stosunków, które wyczerpują treść tych przedmiotów
- filozofia Hegla *filozofia negacji* – zrodziła ją przekonanie, że dane fakty, które zdrowy rozsądek uznaje za pozytywny wskaźnik prawdy, są w rzeczywistości negacją prawdy, tak że prawda może być ustalona dopiero wtedy, gdy się sprawi, że fakty te przestaną istnieć
- cała dialektyka związana z poglądem, że wszystkie formy bytu są ze względu na samą swą istotę przesyczone negatywnością – ta negatywność określa ich treść i determinuje ruch
- dialektyka przeciwstawia się każdej formie pozytywizmu
 - * pozytywizm skłania myśl do zadowolenia się faktami i do rezygnacji z każdej próby wyjścia poza nie, do uległego godzenia się z istniejącym stanem rzeczy
 - * Hegel nie uznaje autorytetu faktów samych w sobie – są one *ustanawione* przez podmiot, który *zapośredniczył je* w toku procesu swojego wszechstronnego rozwoju, weryfikacja odbywa się w trakcie tego procesu, z którym wszystkie fakty są połączone w całość i który determinuje ich treść, wszystko, co jest dane, musi się usprawiedliwić przed rozumem, który jest całokształtem możliwości przyrody i człowieka
- choć ta filozofia rozpoczyna się od negacji tego, co dane, to w końcu następuje stwierdzenie, że w historii urzeczywistnił się już rozum

- filozofia osiągnie swój cel, jeśli sformułuje pogląd na świat – świat, w którym zostanie zrealizowana wolność
- do osiągnięcia zgodności z prawdą obecnie potrzebna będzie praktyka historyczna – jeśli w tym momencie w samej rzeczywistości istnieją warunki, by mógł się urzeczywistnić rozum, myśl może przestać zajmować się ideałem, myślenie krytyczne nie przestaje istnieć, lecz przybiera nową postać
- zwrócenie się ku teorii i praktyce społecznej
- Pięć etapów rozwoju filozofii Hegla:
 1. Próba sformułowania religijnych podstaw filozofii
 2. Krytyka współczesnych mu systemów filozoficznych, szczególnie Kanta, Fichtego, Schellinga
 3. System jenański – najwcześniejsza postać pełnego systemu poglądów Hegla
 4. Wydanie *Fenomenologii Ducha*
 5. Tworzenie systemu w ostatecznej postaci
- * oprócz tego podczas opracowania systemu filozoficznego Hegel stworzył szereg tekstów o charakterze politycznym

I. Wczesne pisma teologiczne Hegla (1790 – 1800)

- atmosfera – wydaje się, że następuje złagodzenie despotyzmu
- idee oświeceniowe przeniknęły do życia kulturalnego
- kontrast między ideami oświeceniowymi a rzeczywistością
- brak realnych zmian – jedynie wyrazy protestu przeciwko niepokonanym potęgom
- Hegel studentem teologii
- tęsknota za przeszłością – Hegel pisze pochwałę starożytnego miasta-państwa, próbuje ustalić dzięki czemu powstała i istniała jedność wszystkich dziedzin kultury – ma nim być *duch narodu*; historia narodu, jego religia i stopień wolności politycznej, jaki on osiągnął, nie mogą być rozpatrywane oddzielnie, splatają się one, łączy je wspólna więź
- *duch narodu* nie jest mistycznym czy metafizycznym bytem – stanowi całokształt warunków naturalnych, technicznych, ekonomicznych, moralnych i intelektualnych, które determinują historyczny rozwój narodu – to bardziej do koncepcji Monteskiusza *esprit general*
- zainteresowanie relacją między jednostką a państwem, które wyzyskuje, nie zapewnia możliwości rozwoju, jest *wyobcowaną* instytucją
- państwo istnieje, bo jednostki się na to zgodziły, określa prawa i obowiązki obywateli, chroni ich
- jednostce przysługują niezbywalne prawa ludzkie, których nie powinna naruszać ingerencja państwa
- nie ma w tym moralnej i metafizycznej pochwały państwa, która pojawi się u Hegla później
- człowiek akceptuje stosunki polityczne i społeczne, które ograniczają możliwość jego rozwoju, za *fatum*, krzyż, który musi dźwigać
- koncepcja historycznej konieczności

- *zabezpieczenie własności jest osią, wokół której obraca się całe współczesne ustawodawstwo* – historyczna forma własności (własność burżuazyjna) stanowi przyczynę panującej dezintegracji politycznej
- instytucje społeczne powodem, dla którego w relacje międzyludzkie wkłada się coś niewłaściwego; do tego stopnia, iż *zdobycie własności i jej posiadanie tak samo jak istnienie praw sprawia, że niemożliwa jest całkowita harmonia między zakochanymi oraz jedność ich uczuć i myśli*, odrębność jednostkowa walczy z tym, co wspólne w ich życiu, a polega na tym, że ona jest związana z *martwymi rzeczami*, które nie należą do drugiej strony i z konieczności pozostają czymś zewnętrznym w stosunku do jedności obu tych istot ludzkich
- związek między istnieniem własności a faktem, że człowiek żyje w świecie, który chociaż jest przez człowieka ukształtowany (dzięki jego wiedzy i pracy), to nie należy już do niego i urąga jego wewnętrznym potrzebom – dziwny świat, w którym człowiek nie osiąga swych celów
- mamy tu pierwsze sformułowanie koncepcji alienacji
- brak jedności i wolności to ogólne znamię ery nowożytnej
- konflikt związany ze stosunkiem między człowiekiem i przyrodą uczynił tę ostatnią wrogą potęgą, która ma być opanowana przez człowieka i zrodził sprzeczność między ideą a rzeczywistością, między myślą a realnością, między świadomością i bytem
- człowiek stwierdza, że jest czymś wyobcowanym ze świata, który jest czymś, co przeciwstawia się jego popędom i pragnieniom
- jak więc ma zapanować harmonia?
 - pierwsza odpowiedź odpowiedzią studenta teologii – chrześcijaństwo tworzy nowy, *absolutny* ośrodek ludzkich zainteresowań i wskazuje ostateczny cel życia, jednak nie odnosi się do zagadnień społecznych, więc to nie religia ma dać odpowiedź, a filozofia, której Hegel nie uznawał za odrębną, swoistą gałąź nauki, jest ona potrzebna, by zaradzić brakowi jedności i wolności
 - zniknęła harmonia: przyroda czymś wrogim człowiekowi, rzeczywistość czymś dalekim od *idei*, świadomość czymś przeciwnym w stosunku do bytu – wszystkie te sprzeczności mają ogólną formę konfliktu między podmiotem a przedmiotem – to jest powiązanie problemu historycznego z filozoficznym
 - wiedza i wola w świecie *podmiotowym* – tutaj pewność, oczywistość, wolność
 - świat *obiektywny* – tutaj niepewność, konieczność fizyczna
 - misją historyczną filozofii analiza sprzeczności istniejących w rzeczywistości i wskazanie jak można je scalić
- już w tym okresie pierwsze próby dokonania analizy dialektycznej, choć przesłania ją jeszcze teologia
- wszystkie sprzeczności są u Hegla rozwiązane, a mimo to istnieją, w *rozumie*
- *życie* jako pierwsze pojęcie, które jest przykładem jedności przeciwieństw – życie jako istota, jako *duch*, który może objąć myślą i opanować wszechogarniające sprzeczności bytu
- chodzi o życie rozumnej istoty, o cechę właściwą jedynie człowiekowi

- każdy nieożywiony przedmiot jest różny i ograniczony w stosunku do swojego rodzaju (ponieważ ma ograniczoną formę), szczegółowe przeciwstawia się temu, co ogólne, ogólne nie urzeczywistnia się w nim
- życie oznacza istnienie bytu, którego różne części i stany są scalone w jedność “podmiotu”
- każda żyjąca jednostka jest manifestacją całości życia – właściwa jest jej pełna istota, wszystkie możliwości życia
- żyjąca istota może przewyżyć swoją ograniczoność, zewnętrzne warunki są nieustannie podporządkowywane trwającej jedności podmiotu
- jedność życia wynikiem czynnego przewyżania tego, co się przeciwstawia jedności
- jedność staje się czymś dominującym w wyniku “zapośredniczenia” zachodzącego między żywą istotą a obiektywnymi warunkami
- warunkiem wolności jest doskonała jedność między podmiotem i przedmiotem
- nie we wszystkich formach życia mamy do czynienia z taką jednością – tylko człowiek dzięki swej wiedzy może dojść do “idei życia”
- jedność zakłada poznanie prawdy, pojmowane jako poznanie możliwości zarówno podmiotu jak i przedmiotu; prawda, którą człowiek może osiągnąć, wyzwala jego możliwości, jak i możliwości przyrody
- człowiek jest zgodny kształtować świat zgodnie z rozumem
- **świat w swojej istocie jest wynikiem historycznej działalności człowieka**
- *Duch* jest w istocie takim samym czynnikiem jednoczącym jak życie – “nieskończone życie może być nazwane duchem, gdyż duch oznacza żywą jedność wśród różnorodności... Duch jest żywym prawem [ogólnym], które jednoczy różnorodność, tak że ta ostatnia staje się czymś żywym”; ostatecznie Duch jest tylko życiem; “Duch” jest użyty jako termin do oznaczenia jedności podmiotu i przedmiotu
- **jedność jest tożsama z bytem** – jak to rozumieć? To twierdzenie zakłada, że mamy do czynienia z różnicą między tym, co istnieje (bytem określonym) a “bytem” (bytem jako takim). Każdy byt, z którym mamy do czynienia jest określony. Kiedy o takim bycie określonym mówimy, nadajemy mu atrybut istnienia – ten atrybut jest wspólny wszystkim poszczególnym bytom: to świadczy, że musi istnieć byt jako taki, różny od każdego określonego bytu, tak że wolno go nazwać “rzeczywiście jednym”. Byt taki jest tym, co jest wspólne wszystkim bytom jednostkowym i co jest niejako ich substratem. Gdy się za punkt wyjścia weźmie tę tezę, to to już stosunkowo łatwo uznać ten byt za “istotę wszelkiego bytu”, za “substancję boską”, “najwyższą rzeczywistość” i w ten sposób połączyć ontologię z teologią. Ta tradycja jest wciąż żywa w logice Hegla.
- Arystoteles pierwszy uznał ten byt za proces albo ruch, dzięki któremu byt jednostkowy formuje się w to, czym jest rzeczywiście, bytem rzeczywistym w ścisłym tego słowa znaczeniu jest istota, przez którą rozumie on konkretną rzecz jednostkową
- Włączenie przez Hegla koncepcji: Różne sposoby istnienia to bardziej lub mniej całkowite jednoczenie się (modi bytu to postacie jedności stosunków antagonistycznych) – jednoczenie się oznacza ruch, najwyższym ruchem ten, w którym każda możliwość urzeczywistnia się w pełni – byt, który tak

by się rozwijał, byłby czystą energią, jego istnienie polegałoby jedyne na myśleniu; nie byłoby dla niego nic wyobcowanego, zewnętrznego – myślenie *chwyt*a swój przedmiot jako myśl, ruch doskonałym jednoczeniem się podmiotu z przedmiotem – prawdziwy byt jest myślą i rozumem

- Rozum-bóg u Arystotelesa nie jest ani przyczyną, ani twórcą świata, a pierwszą przyczyną tego ruchu tylko dzięki skomplikowanemu systemowi bytów pośredniczących; rozum ludzki niedoskonałą kopią, życie rozumne najwyższą formą życia

II. Powstanie systemu filozoficznego (1800 – 1802)

1. Pierwsze pisma filozoficzne

- Hegel rozpoczyna karierę uniwersytecką, tematem pierwszych artykułów Kant, Fichte, Schelling
- Hegel dochodzi do wniosku, że filozofia bierze początek ze sprzeczności, z którymi ciągle człowiek ma do czynienia – stąd historia filozofii historią rozważań dotyczących przeciwieństw: ducha i materii, duszy i ciała, wiary i rozumu, wolności i konieczności, analizą sprzeczności, które istnieją między *rozumem i zmysłowością, inteligencją a przyrodą, subiektywnym i obiektywnym* – te pojęcia odgrywały kluczową rolę w *Krytyce...* Kanta – Hegel pooddał je analizie dialektycznej, przede wszystkim pojęcie rozumu
- Kant odróżnił rozum (*Vernunft*) od rozsądku (*Verstand*)
- Hegel nadaje tym pojęciom nowy sens: różnica między **rozsądkiem a rozumem** taka, jak między zdrowym rozsądkiem i myśleniem spekulatywnym, między niedialektyczną refleksją i dialektycznym poznaniem
- **ROZSADEK**
- Działalność rozsądku – zwykły rodzaj myślenia, wyizolowana refleksja, dominująca rola w życiu codziennym i nauce; pojęcia i sądy dotyczą wyodrębnionych rzeczy i stałych związków między nimi; określenia jednostkowe wykluczają się nawzajem jak atomy czy monady, jedna własność zajmuje miejsca innej – byt, który jest w ten sposób wyodrębniony i ograniczony, to **to, co skończone**
- Rozsądek obejmuje świat bytów skończonych, w którym rządzi prawo tożsamości i prawo niesprzeczności (rzecz nigdy nie przestaje być tożsama z samą sobą, nigdy nie może stać się czymś innym – gdy mamy zmianę, to to, co istnieje tu i teraz przestaje istnieć tu i teraz, ustępując miejsca czemuś innemu). Rozsądek dzieli świat na nieskończoną ilość krańcowych przeciwieństw, których nie da się ze sobą pogodzić. **Wyizolowana refleksja** jest sposobem, w jaki rozsądek tworzy i łączy swoje krańcowo różne pojęcia.
- To myślenie rozsądku wiąże się ze stosunkami, z którymi ma człowiek do czynienia w swoim życiu, antagonizmy *wyizolowanej refleksji* wyrażają antagonizmy rzeczywiste. Myśl mogłaby się zadowolić takim pojmowaniem rzeczywistości, gdyby ten świat nie był rzeczywistością nie związaną z pragnieniami i potrzebami ludzkości
- Jednak jedność, kryjąca się za antagonizmami, musi być objęta i urzeczywistniona przez rozum –

zadaniem rozumu pogodzenie przeciwieństw i doprowadzenie ich do stanu prawdziwej jedności, jeśli to zadanie zostanie wykonane, to przywrócona zostanie jedność społecznych stosunków między ludźmi

- **Rozum**

- Rozum jest pobudzany do działania przez potrzebę *przywrócenia totalności*
- nie należy ulegać złudzeniu, że percepcjom i wynikom działalności rozsądku można w pełni ufać; zdrowy rozsądek nakazuje *obojętność*, daje poczucie pewności, prowadzi do zobojętnienia wobec nieurzeczywistnionych możliwości wynikającego z poczucia pewności, do zadowolenia z danego stanu rzeczywistości i akceptowania ustalonych i trwałych stosunków w niej istniejących; zdrowy rozsądek mylnie bierze akcydentalne cechy zewnętrzne rzeczy za ich istotę i uparcie wierzy w bezpośrednią tożsamość istoty i istnienia
- Rozum tożsamość istoty i istnienia może stworzyć jedynie w wyniku wytrwałych wysiłków, dzięki świadomemu wyzyskaniu wiedzy, której warunkiem jest rezygnacja ze zdrowego rozsądku i zaufanie w pełni myśleniu spekulatywnemu
- *Myślenie spekulatywne* porównuje zewnętrzne, bezpośrednio dane formy rzeczy z potencjami tkwiącymi w tych rzeczach, w wyniku czego odróżnia ich istotę od przypadkowych stanów, w jakich się one znajdują – nie może tego zapewnić jakiś mistyczny proces poznania intuicyjnego, lecz metoda **poznania pojęciowego**, badającego proces, w którym każda forma staje się tym, czym jest
- Myślenie spekulatywne ujmuje świat intelektu i świat materialny nie jako całokształt stałych, niezmiennych stosunków, lecz jako stawanie się, a jego byt jako wytwór i wytwarzanie
- *Myślenie spekulatywne* jest pierwszą wersją metody dialektycznej
- Rozum poddaje krytyce i eliminuje niezmiennie przeciwieństwa, podważa poczucie pewności i dowodzi, że to, co zdrowy rozsądek uznaje za pewne i oczywiste, w filozofii wcale takie nie jest
- **Nieufność w stosunku do autorytetu faktów** – sceptycyzm, forma rzeczywistości, która jest bezpośrednio dana, nie jest rzeczywistością ostateczną
- Nie można, za Kantem i Fichtem, apoteozować podmiotu kosztem świata obiektywnego, przypisując autonomicznej jednostce całą wolność, której nie ma w świecie zewnętrznym (twierdząc, że świat jest domeną ślepej konieczności sprawiamy, że wolność przekształcana jest w wartość wewnętrzną, która może być realizowana tylko w duszy); w ostatecznej rzeczywistości wolny podmiot nie może być odizolowany od świata przedmiotowego. Ten antagonizm również musi zostać przezwyciężony
- Ostateczna rzeczywistość, w której rozwiązane są wszystkie sprzeczności, Hegel nazywa **absolutem** – na tym etapie rozwoju myśli można go opisać jedynie w sposób negatywny, jako coś przeciwstawnego rzeczywistości poznawanej przez rozsądek, negującej ją tak, że nie ma w niej niczego, co przypominałoby świat skończony
- Rozum nie stwarza tożsamości w toku jakiegoś procesu łączenia przeciwieństw, lecz tak je przekształca, że przestają one istnieć jako przeciwieństwa, mimo że ich treść zostaje zachowywana w wyższej i bardziej *rzeczywistej* formie bytu – proces ten kończy się dopiero, gdy rozum tak *zorganizował* całość, że *każda*

część istnieje już tylko w powiązaniu z całością i że każdy byt jednostkowy ma sens i znaczenie tylko w powiązaniu z całością

- Absolut reprezentowany tylko przez całokształt pojęć i wyników poznawczych aktów rozumu. Dlatego rozum ukazuje się nam w pełni jedynie w postaci wszechobejmującej organizacji twierdzeń i intuicji, czyli jako **system**
- W pierwszych pismach Hegel podkreśla negatywną funkcję rozumu: burzy on niezmienny i spokojny świat rozsądku i zdrowego rozsądku. Absolut nazywa *mrokiem*, *noicością*, aby uzyskać kontrast z jasno określonymi przedmiotami z którymi mamy do czynienia w życiu codziennym. Rozum oznacza *absolutne unicestwienie* świata zdrowego rozsądku, utrata normalnego poczucia pewności to początek filozofii.
- Odniesienie do Kanta: uznawaną przez Kanta zasadę empiryzmu (rozum ma być podporządkowany *danym* dotyczącym przedmiotów doświadczenia) Hegel całkowicie odrzuca. Według Kanta rozum działa jedynie w granicach wewnętrznego królestwa umysłu, co sprawia, że jest bezsilny wobec rzeczy samych w sobie – u Kanta to rozsądek jest obdarzony władzą. Jednak Hegel zauważa też, że Kant przewyższa ograniczoność tej koncepcji na przykład w tezie o *syntetycznej jedności apercepcji*, która ma być zgodna z heglowską zasadą jedności przeciwieństw, gdyż jedność syntetyczna jest w istocie wynikiem działania, dzięki któremu powstaje, a jednocześnie jest przewyżczana sprzeczność między podmiotem a przedmiotem, dlatego u Kanta, przynajmniej w tej tezie, mamy mieć do czynienia z triadą: podmiot, przedmiot, synteza
- Po raz pierwszy pojawia się stwierdzenie, że triada jest prawdziwą formą myśli, jest ona dynamiczną jednością przeciwieństw, jest właściwą formą rzeczywistości, w której byt jest syntetyczną jednością antagonistycznych przeciwieństw
- Rzeczywistość rzeczy to całokształt dynamicznego procesu jej przeobrażania się w coś innego i jednoczenia się z tym *innym* – negatywność przenika świat, schemat dialektyczny wyraża i tym samym stanowi *prawdę* tego świata, w którym każda rzecz jest czymś innym, niż jest *naprawdę*, i w którym przeciwieństwo i sprzeczność decydują o prawach rozwoju.

2. Pierwsze pisma polityczne